

Eva Lepik Edward Kess

Maailm veetilgas

Kirjandusteose analüüs ning tõlgendamine

Sisukord

1. Kirjandus kui sõnakunst	4
1.1. Poeetilisest funktsioonist	4
1.2. Sõnakunst kui maailmatunnetuse viis	5
2. Fiktionaalsus ja faktuaalsus	10
3. Milleks kirjandus? Kirjanduse väärtus	16
Mario Vargas Llosa, „Lugemise ja kirjanduse kiituseks”	25
4. Autor ja teos	28
4.1. Positivism kirjandusteaduses	29
4.2. Hermeneutika	31
Margus Karu, „Nullpunkt”	32
5. Autori koht ajastus, traditsioonis	36
ja rahvuskirjanduses	36
Viivi Luik, „Miks on kirjanikke vaja”	45
Paul-Eerik Rummo, „Mõte”	46
6. Kirjandus ja kirjanik	48
Margus Tamm, „Lapsepõlv Loksas”	50
Laurence Sterne, „Tundeline teekond läbi Prantsusmaa ja Itaalia”	53
7. Lugejakeskne lähenemine	60
André Maurois, „Lugemiskunst”	69
8. Tekstikeskne vaatenurk	73
Jim Ashilevi, „Ma olen elus olemise tunne”	73
9. Millest lood koosnevad?	77
Karlis Skalbe, „Timuka tütar”	82
10. Narratoloogia	86
10.1. Jutustamine	86
10.2. Vaatepunktidest	89
Karl Ristikivi, „Röömulaul”	90
10.3. Narratiivne aeg	95
10.4. Ruum	97
11. Tekstidevahelised suhted ehk intertekstuaalsus	100
12. Suuri rästikuid ridu	106
Lõpetuseks	136
Kasutatud kirjandus	138
Nimede ligikaudne hääldus	146

Hea õpiku kasutaja!

Kindlasti on põhjuseid raamatuid lugeda alati rohkem kui üks. Kes teeb seda pelgalt meelelahutuseks, kes otsib raamatulehtede vahelt iseennast, kes uusi teadmisi. Rohkelt on ka viise, kuidas loetut tõlgendada. Mida rohkem oskab lugeja seoseid luua, seda suurem on tema rõõm raamatust.

Õpiku „Maailm veetilgas” autorid on soovinud näidata, kui rikas on kirjandusteostes avanev maailm ja kui palju tõlgendusvõimalusi see pakub. Selle eesmärgiga on õpikus rikkalikult lähilugemiseks ja analüüsimiseks mõeldud ilukirjanduslikke terviktekste ning tekstikatkeid nii eesti autoritelt kui ka väliskirjanikelt, nii tuntud klassikutelt kui ka noortelt autoritelt. Õpikusse on mõne teema avamiseks lisatud ruutkoode, et õpilane pääseks hõlpsamini ligi lisalugemisele.

Teksti tõlgendamisel võime esitada küsimusi: mida autor on teosega öelda tahtnud või mida teos lugejale endale ütleb. Et paremini mõista, millal on peetud lugemisel olulisemaks autori, millal lugeja positsiooni, on teemana sisse jäetud positivism eeldusel, et õpetajal on kursuse mahtu arvestades teemade käsitlemiseks rohkem valikuvabadust. Peale selle on teemana sisse jäetud ka intertekstuaalsus, kuivõrd see on kirjanduskursuse „Uuem kirjandus“ üks teemasid. Viimastel aastakümnetel on intertekstuaalsus ehk see, kuidas tekstid omavahel seotud on, saanud kirjanduses üha märgatavamaks: kirjanikud kasutavad sageli mõne kirjandusklassiku motiivi või teemat, seda omal viisil ja hoopis uute väljendusvahendite kaudu ümber mängides. Seega võiks õpilased kirjandusteose analüüsis õppida jõudumööda märkama ka seda, kuidas üks kirjandusteos teisest mõjutatud võib olla.

Soovime teile head lugemist, kaasamõtlemist, arutamist ja analüüsimist.

Õpiku autorid

1. KIRJANDUS KUI SÕNAKUNST

1.1. POEETILISEST FUNKTSIOONIST

Kirjandus on **sõnakunst** ehk kirjandusteose materjaliks on sõnad, keel. Nii nagu dolomiidist võib raiuda ehitusplokke või hoopis skulptuure, saab ka sõnadest luua nii tarbe- kui ka kunstitekste.

Keele kui ehituskivi metafooriks sobib ka samm, millel on ühtaegu nii toetav kui ka dekoratiivne ülesanne. Karja kiriku lääneportaali sammaste kapiteelid, 14. sajand.

Keel kui materjal erineb siiski kivist märkimisväärselt. Kivi on looduslik, **keel on sotsiaalse tegevuse ja kokkuleppe saadus, märkide süsteem**, mis on kujunenud üheskoos ja vastavuses kõneleva kogukonna vajadustega maailmas orienteeruda ja seda kirjeldada. Keel on ühekorraga materjal ja tööriist maailma liigendamiseks ja seletamiseks.

Mis teeb tekstist kunstiteose, selle üle on arutletud ja vaieldud sajandeid. Võimalike vastustena on pakutud erilist, poeetilist keele kasutamise viisi ja loomingulist maailmatunnetust.

Poeetilise (kreeka sõnast *poiein* 'tegema, looma') **keelekasutuse** all peetakse siin silmas mitte üksnes luule-, vaid ka proosakeelt.

Vene päritolu keeleteadlase ja poetikauurija Roman Jakobsoni järgi kasutatakse keelt kuuel viisil, millest igaüks seostub **suhtlusakti** ühe osaga.

Jakobson on sõnastanud keele funktsioonid. Sõnum võib väljendada:

- saatja tundmusi
Ma armastan linnulaulu!
- pöördumist vastuvõtja poole
Kuula ometi, kuidas löoke laulab!
- suhtluskanali toimimise kontrolli
Kas sa kuulsid mind?
- teadmist konteksti kohta
Löökesed saabuivad kevadise lumesulamise ajal.
- teadmist keele kohta
Pödlööke on ladina keeles Alauda arvensis.
- sõnumi enese erilist ülesehitust
Vt Marie Underi ja Paul-Eerik Rummo löokeseluuletusi lk 8.

Linguist ja semiootik Roman Jakobson (1896–1982) kaitses magistrikraadi Moskvas keset 1918. aasta kodusõda. Kaks aastat hiljem õnnestus tal emigreeruda Tšehhimaale, kus kaitses doktorikraadi ja töötas Brno ülikooli professorina. Õnnekombel lahkus juut Jakobson 1939. aasta märtsis Tšehhoslovakiast. Järgnesid põgenemine natside okupeeritud Taanist ja Norrast. Rootsi sõbrad aitasid Jakobsonil lahkuda Euroopast ja leida uue ning lõpliku kodumaa USA-s.

Enamik lausungeid kannab **mitut funktsiooni korraga** (olukorda võib kirjeldada emotsionaalselt, informatiivselt, detailirohkelt vms).

Poeetiline keelekasutus ei ole üksnes ilukirjanduse päralt, vaid ilmutab end igas lausungis, mis tekstina nõuab endale tähelepanu. Kui ajalehes on juttu sellest, et pätid andsid politseinikule peksta, ning artikli pealkiri on „Seaduse silm löödi siniseks”, kui muusik kommenteerib mustalt mängimist fraasiga „U-duuris puukuuri”, kui kell „ei näita aega, vaid aiateibaid”, siis on tegu keele poeetilise funktsiooni avaldumisega. Ilukirjandus on keele poeetilise funktsiooni mängumaa.

1.2. SÕNAKUNST KUI MAAILMATUNNETUSE VIIS

Ladinakeelne sõna *ars* on tähendanud kunstiteose kõrval selle valmistamise oskust ning igasugust praktilist ja tehnilist võimekust (selles tähenduses kõneldakse tänini näiteks koka- ja sõjakunstist). Alles romantismiajal hakati sõnaga *kunst* tähistama kauneid kunste, sealhulgas kirjandust. Kunstiga peeti silmas vaimse tegevuse, maailmatunnetuse valdkonda teaduse ja religiooni kõrval. Kui naasta sõna algse tähenduse juurde, on selge, et tehniline meisterlikkus pole võimalik ilma objekti põhjaliku tundmiseta. **Kirjanduse objekt ja subjekt on inimene ning tema suhe maailma, teise inimese ning iseendaga, inimene oma heas ja halvas, oma olemises ja tegemistes.**

Möödunud sajandi alguses peeti vene kirjanikke Lev Tolstoid (1821–1910) maailma üheks suuremaks filosoofiks. Oma filosoofilisi vaateid avas ta ka romaanides „Anna Karenina” ning „Sõda ja rahu”. Tema vägivaldsele vägivaldusega vastamise teooria kukkus kokku esimese maailmasõja koledustes.

Lev Tolstoi. Ilja Repin, 1901.

Küllap on igaüks tajunud vajadust maailma ja inimese mõtestamise järele, eriti siis, kui argipäev võimust võtab. Lev Tolstoi kirjutab oma päevikus:

„Pühkisin toas tolmu, käisin ringi ja jõudsin diivani juurde ega suutnud meenutada, kas ma pühkisin ta juba üle või ei. Et need liigutused on harjumuspärased ja ebateadlikud, ei suutnud ma meenutada ning tundsin,

et seda on juba võimatugi meenutada. Nii et kui ma pühkisin tolmu ära ja unustasin selle, st tegutsesin ebateadlikult, on see just niisama, nagu poleks pühkinudki. Kui keegi teadlik inimene oleks näinud, siis võiks taastada. Kui aga keegi ei näinud või nägi, ent ebateadlikult; kui terve elu möödub ebateadlikult nagu paljudel, siis poleks seda elu nagu olnudki.”

(Tõlkinud Boris Kabur)

Pildil Lev Tolstoi kabinet Jasnaja Poljana mõisas. Krahv Tolstoi oli uhke, et tegi ise puutööd, tallutas saapaid ning kündis, külvas ja niitis koos talupoegadega. Tolmupühkimine oli tollasel Venemaal rangelt naiste asi. Niisiis murtis Tolstoi mitte ainult seisuslikke, vaid ka soostereotüüpe.

Kirjandusteoreetik Viktor Šklovski kommenteerib:

„Kui hakkame mõistma taju üldseadusi, siis näeme, et harjumuspäraseks saades muutuvad tegevused automaatseks. Näiteks kuuluvad kõik meie vilumused ebateadlikku-automatiseerunud valdkonda; kui kellelegi meenub tunne, mis tal tekkis esimest korda sulepead käes hoides või esimest korda võõrkeelt rääkides, ja kui ta võrdleb seda tunde, mis tekib kümnetuhandendat korda sedasama tehes, siis jääb ta meiega nõusse.”

Viktor Šklovski (1893–1984) oli nõukogude kirjanik ja kriitik. Tuntud on tema pamfletid ehk satiirilised päevakajalised kirjutised. Šklovski oli esimesi filmikriitikuid ning kirjutas ise arvukalt filmistsenaariume.

Selle automatismi vastu ongi olemas kunst.

Šklovski lisab:

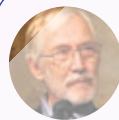
„Kunsti eesmärk on muuta asi aistitavaks kui nägemus, aga mitte asja ära tunda; kunsti võtted on asjade „kummastamine” ja raskepärane vorm, mis raskendab ja pikendab tajumist, sest tajumisprotsess on kunstis omaette eesmärk ja teda tuleb pikendada:

kunst on viis elada läbi asja teokstegemist, kuid valmistehtu pole kunstis oluline.”

(Tõlkinud Boris Kabur)

Kummastusefekti tekitab näiteks mingi tuntud nähtuse põhjalik kirjeldamine, nagu seda nähtaks esimest korda, sealjuures kirjeldatavat nimetamata (vt katkendit L. Tolstoi ooperikirjeldusest lk 9).

Jaan Kaplinski proosaluuletuses „Luuletamise kunstist” (kogust „Tule tagasi helmemänd”) on järgmine katke:

Jaan Kaplinski (1941) on üks tuntumaid ja tõlgitumaid eesti kirjanikke. Ta on kirjutanud luulet ja proosat, on viljakas esseist ja tõlkija.

„... luule ei ole sõnad, vaid nägemine, väike eemaltpilg
vanadele ja tuttavatele asjadele;
samm eemale argisest-harjunust, milles ununevad kontuurid
ja ununevad asjad.
Nii et jääb suutäis tühje sõnu, mis saavad täis sõnadeks ainult
selles nägemises,
mis seob nimed taas asjadega ja inimese nende mõlemaga.
Paradokssel kombel toob eemaldumine tõelusest luuleilma
meid tegelikult tõelusele ligemale,
silmitsi päris maailmaga, mis päriselt on ikka midagi muud
kui harjunud päevpäevane taust akna taga, tööle sõites,
kohvi juues või luuleõhtul istudes,
sest harjumus on samm olematuse, viirastuslikkuse poole ja
mingi sõnakunst ei päästa meid sellest.
Võiks öelda, et luule on tagasiside maailmaga,
midagi, mis toob sind ikka tagasi,
kui oled läinud eemale.”

Jaan Kaplinski, „Tule tagasi helmemänd”, Eesti Raamat, 1984.

Luulekogu saab lugeda ka vörguteavikuna e-kataloogist ester.ee (Bahama Press, 2001).

Ülesanded

1. Too näiteid argikeeles ilmnevast keele poeetilisest funktsioonist.
2. Võrdle Marie Underi ja Paul-Eerik Rummo lõokeseluuletusi lk 8. Milliseid erinevusi ja sarnasusi leiad?
3. Loo kummastusefektiga lühikirjeldus mõne nähtuse, eseme või sündmuse kohta.
4. Loe Jaan Kaplinski teksti. Kuidas mõistad fraasi „ja mingi sõnakunst ei päästa meid sellest”? Mida võidakse siin „sõnakunsti” all mõelda? Vasta kirjalikult 50–100 sõnaga.

Marie Underit (1883–1980)

peetakse üheks suuremaks
eesti looduslüürikuks.

Under jõudis esimese
luulekoguni alles

37aastasena, kuid tema
sensuaalne esikkogu „Sonetid”

äratas suurt tähelepanu ja šokeeris
konservatiivset lugejat. Tema loomingu-
line vitaalsus püsis kõrge eani; viimane
luulekogu „Ääremail” ilmus 1963. aastal.
Underit on hästi tabanud Ants Laikmaa
pastellportree „Mutti”, 1904.

Marie Under

Lõoke

Päev päeva kõrval tegin külaskäike
kui palverändaja ma põlluvoole:
sääl – laulu nägin tõusvat taeva poole,
see oli, värisev ja tuksuv, lõoke väike.

Ah, vaimustusepreester! Rõõmuäike!
Kuis hõiskamise kõliseva noole
ta väsimata pildus päikse poole
kui kirja naeru sätendava läike!

See väike sillerdusi sadav rind,
ekstaasi kantuna – üks kiidujõgi,
ta rõõmustlema vallutas ka mind

ja mulle suve alles suveks tegi.
Ning hajusid kõik hallid mõtiskelud,
mull’ avardusid uued, julged elud.

Paul-Eerik Rummo

Paul-Eerik Rummo (1942)

on kirjanik ja poliitik. Olnud
nii kultuuri- ja haridus- kui
ka rahvastikuminister. Tema
loodud on kultusfilmi „Viimne
reliikvia” laulutekstid, mis pei-
davad ridade vahel võimuvastasust.

ENNÄE SEDA HÕISKAVAT LÕOKEST!

Just nagu elav noodimärk
päikesekiirtest joonestikul.

Mis küll teda hoiab seal üleval?
Tiibugi liigutab vaevalt.

Kas see ehk pole
ta laul?

19. sajandi ooperidekoratsioonid.

Võrdle kaht pilti. Ülemine pilt kujutab seda, milline võimas vaade avaneb teatrikülastajale, alumine seda, milline on teatri tööine argipäev.

Lev Tolstoi

Sõda ja rahu

(Katkend romaanist)

Lava keskel oli ühetasane laudpõrand, kahel pool seisis värvitud papptahvlid, mis kujutasid puid, taga oli laudadele tõmmatud lõuend. Keset lava istusid punaste pihi-kutega ja valgete seelikutega neiud. Üks neist, väga paks, kel oli seljas valge siidkleit, istus eraldi, madalal pingikesel, millele taha oli kleebitud roheline papp. Kõik laulsid midagi. Kui nad olid oma laulu lõpetanud, astus valge siidkleidiga neiu suflöörikasti juurde ja tema kõrvale tuli üks mees, kellel oli suletutt ja pistoda, siidpüksid pingul ümber paksude jalgade, ning hakkas laulma ning käsi lahutama. /---/

Pingul pükstega mees laulis algul üksi, seejärel laulis neiu. Siis olid mõlemad vait, muusika mängis ja mees sõrmitses valge kleidiga neiu kätt, ilmselt oodates takti, et alustada oma osa koos neiega. Nad laulsid kahekesi ja kõik teatris olivad hakkasid plaksutama ja karjuma, kuna meesterahvas ja naisterahvas laval, kes kujutasid armastajaid, tegid naeratades ja käsi lahutades kummardusi ...

(Tõlkinud Endel Suursoo ja Virve Krimm)

2. FIKTSIONAALSUS JA FAKTUAALSUS

Vabadussõja monument Tartus.

Amandus Adamsoni kavandi järgi teostatud Kalevipoeg avati 1933. aastal. Kui see 1948. aastal hävitati, tekkis rahva seas peagi legend, et teo tegelik põhjus oli Kalevipoja itta, s.o Venemaa

poole suunatud mõök. Nii vanad fotod kui ka taastatud kuu kinnitavad, et kangela mõök on alati olnud langetatud asendis.

Viktor Šklovski teooria järgi on kunstiteose puhul oluline **tajuprotsess** ehk see, kuidas mingit nähtust edasi antakse, **kuidas lugu jutustatakse**. See, kas lugu tavatähenduses tõele vastab, on kunstiteose juures üsna kõrvalise tähtsusega.

Laias laastus võib kõik lood jagada tõlevastavuse järgi kolme tüüpi:

1. lood, mis taotlevad faktilist tõesust ja **vastavadki tõele** (dokumentalistika, ajalugu, kvaliteetajakirjandus, memuaarid, reisikirjad);
2. lood, mis taotlevad tõesust, aga **ei vasta tõele** (valed, eksitused, linnalegendid);
3. lood, mis **ei vasta tõele ega taotlegi seda** (väljamõeldised ehk fiktsioonid).

Linnalegendid tekivad sageli suurte vapustuste aegadel. Näiteks sooritas Nõukogude Liidu lennuvägi 9. märtsil 1944 massiivse ja ohvriterohke rünnaku Tallinnale. Kuna eelmine päev, 8. märts oli olnud Nõukogudemaal tähistatav naistepäev, seostas rahvas kahe päeva sündmused: levima hakkas linnalegend, et lennukeid juhtisid pühadejärgselt purjus naislendurid. Ajalooallikate põhjal ründajate hulgas naispiloote teadaolevalt polnud, seda kinnitavad nii Saksa kui ka Nõukogude dokumendid. Teine maailmasõda ja selle järelmid tekitasid hulga sarnaseid eba- ja libatõdesid. Sünnihetkel olid need lood fiktsioonid, tõesustaoitus muutis need linnalegendideks.

Fiktsioon vastandub selles tüpoloogias **faktile** ja **faktuaalsusele**. Mõlema sõna juured peituvad ladina keeles. *Fictio* tähendus on 'kujundamine, vormimine' (tegevusnimeline tuletit verbi *figere* 'vormima, kujundama', aga ka 'võltsima, luuletama' mineviku kesksonast). *Factum* on 'tegevus, tegu, sündmus, juhtum'.

Ajalooramatut lugedes eeldatakse, et autor on andnud parima, püüdes välja uurida, kuidas asjalood olid, ning uurimistulemused ausalt kirja pannud. See ei olegi nii enesestmõistetav. Tarvitseb vaid kätte võtta mõni 40–50 aastat vana Eesti ajaloo käsitus ning võrrelda seda tänapäevastega – erinevused on märkimisväärsed ning hõlmavad nii vaadeldavate sündmuste valikut, sündmuste kirjeldusi kui ka hinnanguid asjaosalistele. Ajalugu ei ole pelgalt sündmuste jäädvustamine. **Ajalookirjutus on mõtteka loo konstrueerimine sündmuste jadast ja selle jada tõlgendamine**. Järelikult sõltub ajalooline tekst kirjutaja arusaamadest ja veendumustest. Selles mõttes on ajaloolase teos samuti fiktsioon, isegi siis, kui iga konkreetne väide on tõega kooskõlas.

Alati ei tarvitse vael või eksitamisel olla ideoloogilist põhjust. Kalamees lisab oma püügi ja saagi kirjeldusele seikluslikke momente ja värvikaid detaile teistel kaalutlustel kui ajaloovõltsija – ta püüab jutustada head lugu, peategelaseks tema ise. Lugusid vajavad kõik. Kalamehe luiskelugu on vastus sellele vajadusele.

Prantsuse luuletaja Stéphane Mallarmé on öelnud: „Maailm eksisteerib selleks, et saada raamatuks.” Iga sugune maailma kirjeldamine on katse ehitada maailma mudelit. Hea mudel näitab, kuidas modelleeritav objekt toimib, ning teeb seda vähendatud skaalal. Linnakaart peab olema selliste mõõtmetega, et seda saaks ühe pilguga haarata. Ühe linna elu kujutav kirjandusteos ei suuda iial haarata kõiki selle olemise aspekte, isikuid, lugusid ja seosed, andes paratamatult edasi vaid põhijooned. **Kirjandus on elu kontsentraat** või Tartu-Moskva semiootika koolkonna ühe rajaja Juri Lotmani sõnul „lõpmatu maailma lõplik mudel”, „terviku peegeldus episoodis”. Teadus ei suuda seda funktsiooni kirjandusest paremini täita.

Stéphane Mallarmé (1842–1898) oli sümbolist, kes inspireeris mitut modernset kunstivoolu. Teda peavad oma eelkäijaks nii kubistid, futuristid, dadaistid kui ka sürrealistid. Mallarmé portree on maalinud impressionist Édouard Manet 1876. aastal.

Teoses loodud maailm ei tarvitse toimida samal viisil nagu argielus kohatav reaalsus. Üldiselt lugeja aktsepteerib kirjandusteose maailma ja selle toimimisreegleid. Kui muinasjutus loomad räägivad ja vaibad lendavad, kuri saab alati õiglase karistuse ja vaene karjapoiss abiellub printsessiga, ei hakka kuulaja protestima. Seda valmidust tunnustada teose maailma ning mitte nõuda selle vastavust tavareaalsusega nimetatakse fiktsioonilepinguks.

Kuidas fiktsiooni ära tunda? Üks viis on vaadata teksti ülesehitust. Ilukirjanduslikes fiktsioonides kasutatakse sageli võtteid, mida faktuaalsetes tekstides kasutada ei saa. Üks selline võte on näiteks **siirdkõne** ehk tegelase sõnade ja mõtete edastamine otsese kõne märke kasutamata:

„Ära räägi niimoodi, laps, pomises Punapea, kui sinu õde need sõnad meeles peab, siis on kõik läbi.
See totsike ei ole mu õde, vaid pruut, ütles pois.
Ohoh, kus räägib, kilkas väike tüdruk.”
(Jaan Undusk „Kuum”)

Juri Mihhailovitš Lotman (1922–1993) on üks rahvusvaheliselt tuntumaid Eesti teadlasi. Peterburis sündinud juudi päritolu Lotman oli ühtaegu nii semiootik, kirjandusteadlane kui ka kulturoloog. Tuntud semiootikateadlane oli ka tema abikaasa Zara Grigorjevna Mints (1927–1990). Nende kolmest pojast kannab semiootikugeeni edasi Mihhail (1952).

George R. R. Martini seiklusromaanisarja „Jää ja tule laul” tegelased kasutavad pidevalt siirdkõnet. Näiteks silmakirjalik Cersei Lannister räägib inimestega mahedalt ja toetatavalt, kuid lisab sisimas kuulmatult räigeid kommentaare. Lugeja saab Cersei sisekõne kaudu aimu tema alatust loomusest. Raamatute põhjal on valminud populaarne teleseriaal „Troonide mäng”.

Siirdkõnet hakkasid süstemaatiliselt kasutama Johann Wolfgang von Goethe ja Jane Austen (18. sajandi lõpus ja 19. sajandi alguses). 20. sajandi alguse modernistid (nt James Joyce ja Virginia Woolf) arendasid ulatuslikult tegelase sisemaailma kujutamise tehnikaid.

Teinekord põimivad poeedid oma loomingusse päevaseiku. Juhan Sütiste mainib oma luuletuses, et [kirjeldatud] öhtul lõi pikne Oleviste torni. Selle põhjal saame luuletuses toimunu dateerida täpse kuupäevaga 27.7.1931.

Sõnaga luule ehk poeesia tähistatakse kõiki värss- ehk seotud kõnes teoseid laiemalt, vahel ka loomingut üldse. Luule ja lüürika mõisted on väga lähedased, kuid ei kattu. Luule võib olla ka eepiline ja dramaatiline (nt eepos, värssromaan, värssnäidend). Samamoodi ei ole eepika tingimisi proosa sünonüüm: on olemas nii proosa- kui ka värsskõnes eepilisi teoseid.

Kirjandus on aga märksa laiem mõiste kui fiktsioon. Viimane eeldab lugu, st sündmust või juhtumit, kuid kirjanduse hulka kuuluvad peale jutustava proosa ehk eepika ka teistsugused tekstid, näiteks luule ehk lüürika, mis kirjeldab loodust, elulisi seiku või poeedi hingeseisundit. Luule puhul faktuaalsuse kriteeriumit üldjuhul ei kasutata, kuid loomulikult pole see keelatud.

Ülesanded

1. Loe kolme kirjeldust 1940. aasta 21. juunist. Võrdle kahe ajalooraamatu katkendeid. Milliseid lugeja mõjutamise võtteid kummagi teksti puhul märkad? Mida kirjutajad on taotlenud?
2. Loe Andrus Kivirähi teksti 21. juuni sündmuste kohta. Mis annab tunnistust selle teksti fiktsionaalsusest? Sõnasta vastus kirjalikult 50–100 sõnaga.
3. Joonista näidetega skeem või skaala fiktsionaalsuse, faktuaalsuse ja nende vaheastmetega.
4. Seleta, miks ei saa faktuaalses tekstis siirdkõnet kasutada.

21. juunil toimusid demonstratsioonid kaheteistkümnes linnas ja asulas. Iseloomulikult moel leidsid need aset seadusevastaselt, kuna igasugused meelevaaldused olid keelatud. Keskkel kohal oli muidugi Tallinnas toimunud demonstratsioon, mis algas Vabaduse väljakul ning liikus edasi Toompeale ja Kadriorgu. Meelevaalduse mitmed detailid on jäänud vaieldavaks. Näiteks on pakutud osalejate arvaks nii 2000 kui ka 40 000, samuti pole teada, kui palju oli demonstrantide seas Petserimaalt toodud venelasi ja baasidest toodud ümberriietatud sõjaväelasi. Ühes asjaolus pole aga mingit kahtlust: nii Eesti, Läti kui ka Leedu pealinnades saatsid meelevaaldajaid Punaarmee soomukid, ning kellelgi ei saanud jääda selgusetuks, millised jõud demonstrante toetavad.

Eesti saatuse seisukohalt oli selle päeva üheks olulisemaks sündmuseks Ždanovi teistkordne visiit presidendile. See kestis kaheksa minutit, ja selle vältel tehti Pätsile teatavaks uue valitsusjuhi isik – Johannes Vares. Kadrioru lossi ees lärmanud demonstrantide tõttu oli president endast väljas, mistõttu ei tekkinud mingeid vaidlusi. (Eesti ajalugu VI. Vabadussõjast taasiseseisvumiseni)

Reedel, 21. juunil kell 9 hommikul hakkasid huilgama Tallinna tehaste ja vabrikute viled. Tööliskolonnid alustasid liikumist Vabadusväljaku (nüüd Võidu väljak) poole. Demonstrandid kandsid loosungeid: „Maha sõjaprovokaatorite valitsus!”, „Nõuame valitsuse loomist, kes ausalt täidab Nõukogude Liiduga sõlmitud vastastikuse abistamise pakti!”, „Nõuame vabadust, tööd ja leiba!”, „Vabastage poliitvangid!”. Eredais päikesekiirtes punasid vanad revolutsioonipäevade lahinglipud, mille all eesti proletariaat võitles vabaduse eest juba 1905. ja 1917. aastal. Võimsalt kõlasid revolutsioonilised laulud. Miitingule kogunes 30 000–40 000 inimest.

Miitingu avas ametiühinguliikumise tegelane O. Pärn. Kõik kõnelejad nõudsid J. Uluotsa valitsuse lahkumist ja rahva usaldust vääriva valitsuse moodustamist. Üksmeelselt nõuti sõprussidemete tugevdamist NSV Liiduga, tervitati Punaarmeed ja Kommunistlikku Parteid.

Politsei jälgis sündmuste kulgu eemalt, mõne aja pärast kadus aga hoopis. Siseministri A. Jürima korraldusel olid valitsuse residentsi juurde viivad tänavad politsei poolt suletud, kuid juba enne miitingu lõppu tühistati käsk demonstrandide peatamiseks relvi kasutada ja politseinike salgad kutsuti ära.

Pärast miitingut liikusid demonstrandid tohutu kolonnina Toompeale, valitsuse residentsi ette. Lossi rõdule tulnud peaministri J. Uluotsa sundisid töölisel oma meelepahahüüetega kiiresti lahkuma. Toompealt liikus demonstratsioon mööda Pikka Jalga, Pikka tänavat ja Narva maanteed Kadrioru, presidendi lossi ette. Pikal tänaval Nõukogude saatkonna hoonest möödudes tervitasid demonstrandid NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi liiget A. A. Ždanovit ja saatkonna töötajaid.

Demonstrandide nimel andsid presidendile miitingu resolutsiooni üle H. Arbon, Tallinna Ühise Haigekassa esimees A. Pirson ja tekstiilitöölise ametiühingu esimees E. Kadakas. K. Päts ja ülemjuhataja J. Laidoner väljusid lossi rõdule, kust president püüdis kõnet pidama hakata, kuid tema sõnadetulv katkestati ja talt nõuti otsest vastust: kas president täidab töötajate nõudmised või ei. Selget vastust ei järgnenud. (Eesti NSV ajalugu 3. kd. 1917. a märtsist kuni 1950. aastate alguseni)

Andrus Kivirähk Revolutsioon algab

(Katkend romaanist „Ivan Orava mälestused ehk Minevik kui helesinised mäed”)

21. juuni varahommikul hakkas Vabaduse platsile kogunema eriskummalist rahvast. Need olid riigikukutajad ja nende käsilased.

Et suuremat summa kokku ajada, oli Ždanov andnud kõigile oma käealustele karmi käsu – keegi ei tohi tulla üksinda, igaüks peab kaasa tooma võimalikult palju rahvast. Ise võttis Ždanov miitingule kaasa tanki.

Andrus Kivirähki romaan „Ivan Orava mälestused ehk Minevik kui helesinised mäed” ilmus 1995. aastal. Ivan Orav (1.9.1908–19.6.2009) on Kivirähki väljamõeldud elunäinud ja patriootlik vanahärra. Teleseriaalis ja lavastustes „Minu veetlev Kunder”, „Meri ja Orav” ning „Orav ja Ilves” on fiktsionaalset rahvuskangelast kehastanud Andrus Vaarik.

„Tank on parem igast inimesest,” kiitles ta. „Kui ma kunagi peaksin abielluma, siis tingimata tankiga!”

Karl Säre oli kohale toimetanud trobikonna Petseri venelasi. Need näitasid näpuga kivimajadele ja arutasid: „Vahi, missugused! Ei tea, kas siin elavad kuningad või tsaarid?”

Üks ettevaatamatu petserlane näitas näpuga alles ärkavas taevas õhetava kuu peale, aga kuu, nagu lapski teab, seda ei salli! Viuhti! – tõmbas ta rumala mehe enda juurde. Teised petserlased peitsid sõrmed hirmunult taskusse.

Johannes Lauristin oli kaasa toonud Palivere Pimedate Kolonni. Ta oli neil suud ja silmad täis valetanud ning seletanud, et tegemist on koosolekuga, kus kõneleb Päts.

„Ja tema auks peate te kandma meie rahvuslippe,” jutustas ta ning jagas Marxi ja Engelsi portreesid.

Neeme Ruus polnud kätte saanud rohkem inimesi, kui kaks švipsis meest. Need rüüpasid pudelist märjukest ja uurisid: „Suureks teie valitsus ka viinahinna teeb?”

„Meie anname tasuta,” lubas Ruus.

„Siis on hästi,” kiitsid mehed. „Siis, me arvame, tuleb ka Einar meiega!”

Semper oli tulnud oma vanaemaga. Ždanov silmitses teda eriti põlglikult.

„Üheainsa vanamoori sa kätte saidki!” urises ta. „Intelligent! Äigaks sulle õige! Tatikas!”

„Mina ei leidnud kedagi,” piiksus sealtsamast kõrvalt Vares. Ždanov keeras end ringi.

„Nüüd, Vares,” ütles ta pahaendelise häälega, „lähed ära ja tuled tagasi koos kümne inimesega. Muidu ma näitan sulle, kui kare on nöör.”

Vares hakkas värisema kui marli, jooksis minema ja naasis hetke pärast kümne lapsevankriga.

„Kes need on!” röögatas Ždanov. „Kust sa need said?”

„Va ... varastasin,” kogeles Vares. „Need on kü ... kümme inimest!”

Ždanov sülitas, aga teha polnud midagi. Oli aeg miitingut alustada.

Kõnekoosolekust suurt midagi välja ei tulnud. Lapsed kisasid, Semperi vanaema köhis. Neeme Ruusi kohaletoimetatud joodikutele lisandus Einar, täis kui pump. Ta kukkus pikali ja norskas nagu vedur.

Kõigele lisaks sööstis ootamatult platsile keegi mees ja karjus:

„Vares! Kus on naistearst Vares? Mu naisel hakkas halb!”

Vares vedas kaabu lõuani ja teeskles küürakat, aga mees tundis ta sellest hoolimata ära.

„Tulge ruttu, naistearst Vares! Kiirustage!”

„Ma ei ole naistearst!” valetas Vares. „Ma olen madrus.”

„Kuidas te madrus olete!” ägestus mees ja tahtis Varest väevõimuga ära vedada, kuid Ždanov vilistas ja tank võttis mehe oma hoole alla. Pärast miitingu lõppu

Reaalne ja fiksionaalne. Ivan Orav, juunipöörde väljamõeldud tunnistaja, ja Johannes Vares-Barbarus, tegelik Nõukogude Eesti riigipea.

hakati vaidlema. Leiti, et peab veel kuhugi minema. Viina võtnud mehed tahtsid minna Piritale, Palivere pimedad koju, petserlased kaubamajja.

„Idioodid!” karjus Ždanov. „Me läheme Kadriorgu Pätsi juurde.”

Ždanovile vastu vaielda ei juletud. Semperi vanaema ja Einar kui liikumisvõimetud asetati tankile, teised astusid ise. Vares lükkas lapsekärusid. Kadriorus tekkis segadus õige teeraja valikul ja Palivere pimedad marssisid otse tiiki.

„Kohe tõmmake välja!” kisendas Ždanov. „Kui kasvõi üks Marxi portree põhja vajub, võtan kümme pead maha!”

Ta hammustas suurest vihast iidset tammepuud.

„Saamatud!” sisistas ta. „Lupardid!”

Varese imikud kisendasid kui pöörased. Palivere pimedad ronisid kaldale ning puristasid koera moodi.

„Miks te töite siia nii hädiseid olevusi?” karjus Ždanov Lauristini peale. „Kas te ei tea, et revolutsioon nõuab mehisust!”

„Me mõtlesime, et konspiratsioon ...” kokutas Lauristin. „Taktika ...”

Petseri venelased korjasid tooreid kastanimune ja toppisid sumadanidesse.

Korraga jäi aga kõik vaikseks. Päike tuli välja, kusagilt maapõue sügavusest hakkas voogama iidset ja imeilusat muusikat.

Päts oli tulnud oma lossi rõdule.

Isegi Ždanov kahvatas ja peitis end puu taha.

„Kaome siit!” sosistas ta. „Lähme vange vabastama.”

Nurjatud põgenesid, saadetuna presidendi silmade mõtlikust pilgust.

3. MILLEKS KIRJANDUS? KIRJANDUSE VÄÄRTUS

Hando Runnel (1938) on üks tuntumaid eesti luuletajaid, kes nõukogude perioodil kõneles ka keelast. Ta on asutanud 1992. aastal kirjastuse Ilmamaa, mille eesmärk on üllitada väärtkirjandust ja taasavaldada eesti vaimusuuruste mõttevara. Seni on ilmunud üle 500 raamatu, neist ligi 90 sarjas „Eesti mõttelugu”. Kokku peaks mõtteloo väljaandeid tulema 139.

1535. aastal ilmunud Wanradti-Koelli katekismus on piibli kümne käsu luterlik selgitus ning kuulub kõige otsesemalt kirjanduse analüüsi ja tõlgendamise valdkonda.

Jaan Kross on ettekandes „Vaim ja võim” tõdenud: „Ühe terve akadeemilise põlvkonna mälus on kustutatamatult pilt umbes 1950ndast aastast: kes Tartu ülikooli raamatukokku sisse astus, pidi nägema: selle trepihallis kipsist muusakujude all seisis lihuniku raiepaku taga kirvega mees, vasakul hunnikus veel terved, paremal hunnikus juba puruks raiutud köited.”

Hando Runnel on kirjutanud: „Kiri algab kirikust, rahvas algab raamatust,” ja võtnud sellega õige lühidalt kokku selle, kui tähtis roll on ühiskonna elus ja arengus ühistel tekstidel. Saja aasta eest teadsid kõik eestlased üsna korralikult peast Martin Lutheri väikest katekismust ja peotäit kirikulaule, paljude aastakümnete vältel olid kõik lugenud Oskar Lutsu „Kevadet” ja Juhan Liivi luuletusi, praeguste gümnasistide vanavanemad kasvasid üles kassetipõlvkonna ja Juhan Viidingu luuletuste najal. Võib rääkida ka kümnendeist, kus ahmiti Harry Potteri seiklusi või oldi lummatud „Sõrmuste Isanda” maailmast. Igal põlvkonnal on oma kirjandus, mõned teosed aga kestavad üle aegade.

Eesti kirjandus on 20. sajandil jaganud sama saatust teiste Ida-Euroopa kirjandustega: üle on tulnud elada suuri emigratsioonilaineid, mil olulised autorid lahkusid kodumaalt, ning aastakümneid tsensuuri ja raamatute hävitamist. Sel ajal elanud **inimesed on õppinud ridade vahelt lugema ning peidetud sõnu-meid leidma ja tõlgendama**. Hasso Krull on nimeatanud Nõukogude Eesti viimaste kümnendite kirjandust veealuseks, viidates välisilmast äralõigatusele ja painajalikule õhupuudusele. Kirjandus või õigemini

selle võimukriitiline osa oli sel ajal ühendav jõud. Raamatuid ilmus praegusega võrreldes vähe, kuid trükiarvud olid see-eest tohutud nagu ka raamatute mõju lugejate teadvusele.

Nõukogude aja tiraaže on lihtne tuvastada ilmunud raamatute viimasel leheküljel avaldatud ilmumisandmete põhjal.

Nõukogude ajal oli hõlbus raamatu tiraaži tuvastada: see oli alati viimasel leheküljel koos teiste ilmumisandmetega kirjas. Tiraažide näiteid: Fjodor Dostojevski „Kuritöö ja karistus”, 1987 – 18 500; Thomas Mann „Doktor Faustus”, 1987 – 36 000; Charlotte Brontë „Jane Eyre”, 1981 – 60 000; Isaac Asimov „Igaviku lõpp”, 1973 – 50 000; Aldous Huxley „Hea uus ilm”, 1989 – 37 000; Jaan Kaplinski „Õhtu toob tagasi kõik”, 1985 – 10 000; Artur Alliksaar „Luule”, 1976 – 6000; Betti Alver „Tähetund”, 1966 – 12 000. Tänapäeval on proosateose tavaline tiraaž 1000–1500, luulel umbes 500. Tuntumate autorite ja lasteraamatute puhul algavadki tiraažid 1000 eksemplarist. Andrus Kivirähki romaani „Mees, kes teadis ussisõnu” on ilmunud mitmes trükis kokku 31 000 eksemplari. Mihkel Raua elulooteost „Musta pori näkku” on mitmes trükis ilmunud kokku 34 500 eksemplari.

Kirjastamine tähendas osavat kõielkõndi ametliku võimu nõudmiste ja lugejate ootuste vahel. Eesti taasiseseisvumisele järgnenud kirjanduselu olukorda on Hasso Krull iseloomustanud kirjanduse pudenemisena – kirjandus kui ühiskondlik institutsioon lagunes, enamiku selle poliitilistest funktsioonidest võttis enda kanda vabanenud ajakirjandus.

ENSV loomeliitude pleenum 1.–2. aprillil 1988 edendas sõnavabadust ja ajaloomälu taastamist, millele mõni aasta hiljem sai rajada taasiseseisvumise.

Praegu, mil igaüks võib kirjutada ja avaldada ükskõik mida, kas paberil või elektroonselt, on kirjanduse **roll ühiskonnas muutunud**. Lugejatel on ohtralt valikuvõimalusi ning nende ootusi ja teadmisi vormivad erinevad infokanalid; sageli mõjutab kirjandusteose menu rohkem selle **reklaam** kui puhtkirjanduslikud tegurid.

Ameerika kirjanik Kurt Vonnegut kirjeldab romaanis „Tšempionide eine ehk Hüvasti, sinine esmaspäev“ (1973), kuidas ulmekirjanik Kilgore Trout loob sügavamõttelisi filosoofilisi teoseid. Kirjastaja kasutab nende kaanepiltideks pornograafilistes poosides alasti tütarlapsi, sest see püüab lugeja huvi rohkem kui mis tahes kirjanduslik väärtus.

Kirjust ilukirjanduse valikust võib igaüks leida enda oma. Kirjandusel on väärtus nii igale lugejale eraldi kui ka lugevale kogukonnale, keelele, kultuurile ja kultuuridele üldiselt. Kirjandus kui sõnakunst on peegel, millest maailm, kultuur, rahvas ja iga inimene ennast vaatab. See tegeleb **paljude teemade ja väärtustega**, näiteks ühiskondlike, ajalooliste, moraalsete, rahvus-

A. H. Tammsaare viimane romaan „Põrgupõhja uus Vanapagan“ (1939) räägib Eesti talurahva ajaloost, vaeb õhtumaiste väärtuste allakäiku materialistlikult orienteeritud maailmas, lahkab külaühiskonna suhteid, vastandab vaese ja rikka, ausa ning petise elufilosoofiaid, kätkeb mitut armastuslugu – ja seda kõike Tammsaarele omaselt napis, kuid elavas keeles.

Marie Under, „Mureliku suuga”, Eesti Riiklik Kirjastus, 1942.

Hando Runnel, „Punaste õhtute purpur” (Eesti Raamat 1982, Ilmamaa 2008).

Kaane ja illustratsioonide autor Jüri Arrak andis alltekstist liigagi selge visuaali: Kremli müürisaki taha loojub punane päikeseketas, kohe-kohe saab pimedus lõpliku võimu. Nimiluuletuses uinub kusa-gil inik, on rahu ja lootus. „Punaste õhtute purpur” leiti olevat riigivastane, seda ei tohtinud retsenseerida ega muidu ajakirjanduses nimetada. Kogu tiraaž müüdi hetkega läbi, rahvas õppis raamatut luuletuste kaupa pähe. Värsiraamatu sisendusjõuline pealkiri inspireeris muuseas Pärnu Mai kultuurikeskuse samanimelise pannoo.

Mälestusi kogu ilmumisest ja vastukajadest loe artiklist „Sõda punaste õhtute purpuri ümber” (Eesti Päevaleht, 23.11.1998).

Jüri Üdi on kirjaniku ja näitleja Juhan Viidingu (1948–1995) varjunimi. Üdi on jäänud varalahkunud klassikuks, kelle nime kannab ka ERRi kultuurisaade „Jüri Üdi klubi”.

Jüri Üdi, „Detsember”, Eesti Raamat, 1971. Luulekogu saab lugeda ka võrguteavikuna e-kataloogist ester.ee (Bahama Press, 2008).

Emil Tode on tegelikult Tõnu Õnnepalu (1962) pseudonüüm ehk kirjanikunimi. Esikromaan „Piiririik” on 2014. aasta seisuga ilmunud juba kolmes trükkis.

Andrus Kivirähk kujutab romaanis „Rehepapp ehk November” ilmekalt eestlase hinge, kuid ei tee seda liiga tõsiselt. Romaan on kujunenud 2000. aastate üheks menukamaks ja müüduimaks raamatuks. Selle alusel valmis 2013. aastal. Taumo Aintsi ooper (libreto Urmas Vadi).

ja maailmakultuuriliste, keeleliste ja tundelistega. Tegelikult ilmuvad need keerukates **põimingutes** ja enamasti mitte ükshaaval – ühel tekstil või teosel võib olla mitmeid väärtusi ja teemasid.

Kirjandus on ühiskondlike väärtuste kandja. Kirjandus ühendab kogukonda. Nii näiteks ühendab maailmakirjandus inimesi üle aja- ja keelepiiride. Ühiskonna jaoks on ka oluline kirjanduse kui **vaimse opositsiooni** osa, selle vastandumine võimu erinevatele vormidele. Igal riigil, rahval ja rühmal on oma autorid ning teosed, mis mingil hetkel annavad jõudu, kannavad endas ühendavat sõnumit, aitavad olla elus, tekstid, mis on saanud märgiliseks antud hetkel ja just nüüd.

Selline on näiteks Marie Underi „Jõulutervitus 1941”, mis ilmus Saksa okupatsiooni ajal nii ajalehes kui ka kogumikus „Mureliku suuga” (1942) ning väljendas küüditamisele järgnenud hingelist vapustust, ning Hando Runneli ja Juhan Viidingu luule, mis 1970.–1980. aastail kandis vastupanuvaimu.

Jüri Üdi Lihtne luuletus

kord öeldi õnn tuli õuele
ja õu sai õnne täis
õnn tuli siis ka kambris
ja kambar sai õnne täis

viimaks õnn tuli sahvrisse
lauta ja aita ka
rõivad veel mahtusid kohvrissi
siis pidi minema

Viimaste kümnendite Eesti ühiskonda on mõjutanud näiteks Emil Tode „Piiririik” (1993), nii geitemaatika aktualiseerimise kui ka suletud ühiskonnast tulija Euroopa-kogemuse sõnastamisega; Andrus Kivirähki raamatud „Rehepapp ehk November” (2000) ja „Mees, kes teadis ussisõnu” (2007) eesti rahvausundi

A woman in a white dress with a blue shawl, holding a mirror, standing in a room with a bed and a large jar. The image is partially obscured by a large blue and white geometric pattern.

19

Sándor Csoóri (1930) on ungari kirjanik, esseist ja poliitik. Teda peetakse Ungaris oma põlvkonna üheks paremaks luuletajaks.

Ungari poeet ja esseist Sándor Csoóri ütleb oma essees „Riigist ja kirjanikust” (1987):

„Seda kannataks riigivõim veel rõõmuga välja, et tema kodanikud on haritud ja laia silmaringiga, aga et ka nende moraal ja südametunnistus areneb nagu nende mõistus, seda enam mitte. Täiuslik inimene on autonoomne inimene. Ja ühtlasi ajalooline olend: ta elab korraga oma ajas ja ajaloos. Ja on juba paljalt oma olemasoluga kõige selle kitsuse ja ajutisuse eitus. Niisugust inimest tuleb muidugi talitseda, sest äkki ta kasvab kari alt välja ja muutub ise mõõdupuuks.

On olemas revolutsionääride ja terroristide väljaõppelaagrid. Meil on kirjandus õppeväljak. Moraalse julguse harjutuspaik. Autonoomse inimese õppelaager. Ma ei väida, et ajakirjandusest, avalikust elust ja poliitikute kõnedest pagendatud tõde võib ainult siia tagasi tõmbuda, küll aga seda, et ta siin võib tõeliselt jõudu koguda.”

(Tõlkinud Edvin Hiedel)

Viivi Luik (1946) on tähelepanelik vaatleja. Tema romaan „Seitsmes rahukevad” (Eesti Raamat, 1985) kujutab stalinismi, romaan „Ajaloos ilu” (Eesti Raamat, 1991) algava stagnatsiooni surutist. Mõlemad on tõlgitud paljudesse keeltesse.

Viivi Luik Valik

Kes ei kuule kunagi lõokest,
elus näeb ainult lund ja jääd,
kas see peab oma noore-ea töotust
teha ainult ausat ja hääd

või olude süüks kõik ajab
ja kurblikult käega lööb?
Näe, päike teeb kollaseks majad
pilve altki veel vastu ööd.

Olgu elu või lõpmata pikk,
ühte hetke on valikuks vaja.
See hetk on tulles nii harilik,
et hirmugi pääle ei aja.

Viivi Luik, „Rängast rõõmust”,
Eesti Raamat, 1982.

Georg Julius von Schultz-Bertram (1808–1875) oli tuntud estoofiil, kes kogus ka eesti rahvalaule. Rohkem tunti teda varjunime Dr. Bertram nime all.

Kirjandus on rahvuskultuurilise väärtuse kandja. 1839. aastal ütles baltisaksa folklorist Schultz-Bertram: „Andkem rahvale eepos ja ajalugu, ning kõik on võidetud!” Sellest ideest haarasid Faehlmann ja Kreutzwald kinni ning nõnda sai eestlastest üks neid rahvaid, kel on oma eepos. Igal rahvusel on au-